

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ВІДНОСИНИ: ОСНОВНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ

CONSTITUTIONAL AND LEGAL RELATIONS: THE BASIC SCIENTIFIC APPROACH TO UNDERSTANDING

Корчака В.М.,

*здобувач кафедри загальноправових дисциплін
факультету права та масових комунікацій*

Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті проаналізовані наукові підходи вітчизняних та зарубіжних учених щодо розуміння категорії «конституційно-правові відносини», виокремлено й охарактеризовано загальні та спеціальні властивості конституційно-правових відносин, вироблено авторське визначення поняття «конституційно-правові відносини».

Ключові слова: конституція, правові відносини, державно-правові відносини, конституційно-правові відносини, риси конституційно-правових відносин.

В статье проанализированы научные подходы отечественных и зарубежных ученых относительно понимания категории «конституционно-правовые отношения», выделено и охарактеризовано общие и специальные черты конституционно-правовых отношений, выработано авторское определение понятия «конституционно-правовые отношения».

Ключевые слова: конституция, правовые отношения, государственно-правовые отношения, конституционно-правовые отношения, черты конституционно-правовых отношений.

This article analyzes the scientific approaches of national and foreign scientists in understanding the «constitutional and legal relations» category, separates and describes general and specific properties of the constitutional and legal relations, produces authors' definition of «subject of constitutional and legal relations» concept.

Key words: constitution, nation, legal relations, state-legal relations, constitutional and legal relations, features of constitutional and legal relations.

XX ст. – початок XXI ст. характеризується значним розвитком науки конституційного права. Це пов'язано з тими демократичними процесами, які відбуваються в житті багатьох країн світу, та з тими завданнями, які ставилися і ставляться перед наукою конституційного права у зв'язку із цим. Не є винятком у цьому плані і наука конституційного права України, яка незважаючи на те, що є порівняно молодою, зробила значні кроки у своєму розвитку. Українськими вченими-конституціоналістами науково супроводжуються державотворчі процеси нашої країни, робляться їх аналітичні прогнози, даються рекомендації щодо їх законодавчого забезпечення, готуються проекти законів у цій сфері тощо. Інший важливий напрям розвитку сучасної вітчизняної науки конституційного права полягає у формуванні різноманітних концепцій, теорій, поглядів, підходів, вироблені категоріального апарату конституційного права тощо. І слід зазначити, що тут останнім часом у науці конституційного права України має місце тенденція до досить сильного розмаїття думок. У такому аспекті актуальним є дослідження правової природи категорії «конституційно-правові відносини». Незважаючи на те, що вітчизняними науковцями-правниками В.Ф. Погорілко, О.В. Совгирею, Ю.М. Тодикою, Л.В. Федоренком, О.Ф. Фрицьким та іншими ця проблематика вивчалася, водночас існує потреба систематизувати їх наукові погляди і на цій основі виробити своє авторське бачення сутності категорії «конституційно-правові відносини». Це складає мету нашої статті.

Право – це особливий, офіційний, державний регулятор суспільних відносин, у цьому його головне призначення. Регулюючи ті чи інші відносини, воно тим самим надає їм правову форму, у результаті чого ці відносини отримують нову якість – стають правовими. Відомий російський вчений Н.М. Коркунов зауважував: «Визначаючи людську діяльність, юридичні норми надають існуючим між людьми відносинам особливий характер, перевтілюючи їх із фактичних відносин у юридичні... Таким чином, існування права виражається не тільки в існуванні юридичних норм, але також і в існуванні юридичних відносин – це два різні боки права: об'єктивний і суб'єктивний» [1, с. 762–763].

Також слід відзначити, що реальність правових норм, їх втілення в поведінку учасників забезпечується завдяки їх регулятивним властивостям, коли вони починають функціонувати в правовідносинах. Таким чином, саме в межах правовідносин приписи правових норм втілюються в поведінку суб'єктів права, які при цьому реалізують свої права та обов'язки чи здійснюють передбачені законодавством повноваження. Як пише В.М. Хропанюк: «Правовідносини виступають засобом втілення загальних установок правових норм (об'єктивного права) у конкретні (суб'єктивні) права й обов'язки учасників суспільних відносин» [2, с. 307]. Про це ж говорила Р.О. Халфіна: «Правовідносини – це та форма, у якій абстрактна норма права отримує своє реальне буття, втілюючись у реальні, конкретні суспільні відносини. Вони виражають

особливий різновид зв'язку права з регулюючими суспільними відносинами, у яких діалектично співвідносяться абстрактні норми з конкретністю даного життєвого відношення» [3, с. 6].

У правовій науці висловлено достатню кількість точок зору щодо розуміння правовідносин. Сьогодні в юридичній науці досить поширеним є підхід, що правовідносини являють собою суспільні відносини, врегульовані правом: «Правові відносини – суспільні відносини, які регулюються правом» [4, с. 44; 5, с. 473] (як варіант: соціальні відносини, врегульовані правом [6, с. 353]) чи суспільні відносини, врегульовані нормами права [7, с. 262].

Значне розмаїття думок має місце в юридичній літературі і стосовно розуміння конституційно-правових відносин як різновиду правових відносин. При цьому аналіз цих точок зору хотілось би розпочати з характеристики державно-правових відносин, оскільки в радянський період вони визначалися саме так.

Однією з перших спроб визначити особливості державно-правових відносин була здійснена І.Д. Левіним, який зазначав, що державне право регулює формування органів влади і сам порядок здійснення влади в державі, і, відповідно, регулює особливий різновид суспільних відносин, а саме відносини владарювання [8, с. 85]. Цю точку зору поділяли Я.Н. Уманський: «Ті суспільні відносини, які виникають у процесі здійснення державної влади, називаються державно-правовими» [9, с. 7], С.С. Студенікін: «Предметом регулювання радянського державного права є ті суспільні відносини, які складаються в процесі формування і функціонування державної влади та її органів», С.М. Равін, на думку якого державно-правові відносини носять характер владовідносин, оскільки хоча б один із суб'єктів цих відносин обов'язково повинен бути представником державної влади, а головне – тому, що тільки в цих відносинах беруть участь органи радянської державної влади у всьому обсязі їх прав і обов'язків, безпосередньо виражаючи волю й інтереси Радянської держави в цілому, виступаючи представницькими органами соціалістичного народо-владдя [10, с. 7] та інші.

Однак ця позиція не була підтримана іншими науковцями-правниками і піддавалася критиці за вузькість розуміння державно-правових відносин. Зокрема, відомий радянський вчений С.С. Кравчук писав із цього приводу: «По-перше, державне право не обмежується тільки регулюванням формування органів влади і порядку здійснення влади в країні. Визначаючи компетенцію органів державної влади, воно регулює їх діяльність, а не тільки порядок їх діяльності. По-друге, особливий різновид суспільних відносин, що регулюються державним правом, не може бути зведений тільки до відносин владарювання. Для владовідносин характерна влада однієї сторони і підкорення цій владі іншої сторони. Звичайно, серед суспільних відносин, що регулюються державним правом, є такі відносини, однак звести всі відносини, що регулюються державним правом тільки до відносин владарювання не можна... Необхідно також мати на увазі, що владовідносини є і серед суспільних відносин, які

регулюються іншими галузями радянського права, зокрема адміністративним правом, і, відповідно, не є специфічними для державно-правових відносин» [11, с. 96].

Про це ж говорив і В.Ф. Коток, який відзначав, що особливістю радянських державно-правових відносин не може бути те, що вони складаються в процесі здійснення державної влади, оскільки не тільки державне право має справу з відносинами, що виникають у процесі здійснення державної влади. Ці відносини регулюються також нормами адміністративного, судового і деяких інших галузей права. В.Ф. Коток підкреслював, що якщо дотримуватися вищезазначеного підходу, то необхідно визнати, що їх складають усі відносини, що регулюються нормами права, оскільки не існує таких правових відносин, до яких би державна влада не мала того чи іншого стосунку, які не були б пов'язані з процесом здійснення державної влади [12, с. 28–29]. Натомість В.Ф. Коток говорив, що до державно-правових відносин відносяться суспільні відносини, які визначають основні риси соціально-економічної системи і політичної організації радянського суспільства та виражають суверенітет радянського народу і радянських націй [13, с. 41–52]. При цьому така теза розвивалася тим, що на відміну від інших галузей права, які регулюють певні, наприклад майнові, трудові, сімейні і подібні суспільні відносини, радянське державне право охоплює своїм регулюванням не якийсь один бік суспільних відносин або ж якісь окремі процеси суспільного розвитку, а всі головні сторони і процеси суспільного і державного життя СРСР. Унаслідок цього воно закріплює основні риси політичної організації радянського суспільства і його соціально-економічної системи [12, с. 58].

Відомий радянський вчений А.І. Лепьошкін також писав, що зводити специфіку державно-правових відносин до того, що вони викають у процесі здійснення державної влади, значить не розкрити всіх властивостей цих відносин. Він вважав, що при визначенні поняття державно-правових відносин важливо не тільки уявити, що вони складаються в процесі здійснення державної влади, але й відзначити, яким органом держави і у зв'язку з чим здійснюються функції державної влади. Виходячи із цього науковець стверджував, що державно-правові відносини виникають у процесі діяльності не всіх органів державної влади, а тільки тих, які мають відношення до сфери встановлення найважливіших принципів державного устрою СРСР, союзних і автономних республік, до утворення органів держави, закріплення принципів їх системи, структури, повноважень та організаційно-правових форм діяльності з виконання функцій державної влади; державно-правові відносини виникають не взагалі в процесі взаємовідносин органів держави з радянськими громадянами, а тільки у зв'язку з їх участю в здійсненні певних функцій державної влади (участь у виборах до Рад, у роботі постійних комісій тощо) і ці правовідносини мають особливий рід суб'єктів права [14, с. 32–34].

У пострадянський період у науці конституційного права розпочався новий виток дискусій щодо розумін-

ня конституційно-правових відносин. У вітчизняній науці конституційного права відомі українські вчені В.Ф. Погорілко та В.Л. Федоренко притримуються позиції, що **конституційно-правові відносини** – це нормативно визначені суспільно-політичні відносини, що виникають, змінюються або припиняються внаслідок діяльності чи поведінки суб'єктів конституційно-правових відносин, або ж незалежно від їх волі, як результат певного стану чи статусу і породжують конституційні права й обов'язки учасників цих відносин [15, с. 75; 16, с. 459]. В.В. Кравченко пише, що конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані конституційно-правовими нормами, тобто відносини, суб'єкти яких наділяються взаємними правами й обов'язками згідно з приписами конституційно-правових норм. За змістом це найважливіші для забезпечення життєдіяльності суспільства відносини, спрямовані на здійснення народовладдя, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, які після врегулювання їх нормами конституційного права набувають характеру конституційно-правових [17, с. 20]. Цю позицію розділюють автори навчального посібника «Конституційне право України» В.О. Боняк, В.А. Завгородній, А.В. Самогуга та Л.А. Філяніна: «Конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані конституційно-правовими нормами, суб'єкти цих відносин наділяються взаємними правами та обов'язками згідно з приписами конституційно-правових норм» [18, с. 12].

О.В. Совгіря та Н.Г. Щукліна відстоюють точку зору, що конституційно-правові відносини – це врегульовані нормами конституційного права суспільні відносини. При цьому вони уточнюють, що особливості конституційно-правових відносин зумовлені особливостями предмета конституційного права і полягають у наявності двох груп цих відносин. Зокрема, вказані науковці зауважують: «Першу групу утворюють суспільні відносини загального характеру, що регулюються головним чином нормами Конституції України та Конституції Автономної Республіки Крим. Ці відносини виражають демократичний лад Української держави, його конституційні основи, визначають основні риси механізму влади народу, що здійснюються безпосередньо та через органи державної влади і місцевого самоврядування, опосередковують основні зв'язки особи із суспільством та державою, а також зв'язки, що виникають з установами територіального устрою України, визначають систему державних органів та основні зв'язки між ними як елементами єдиного цілісного механізму. Другу групу утворюють конкретні конституційно-правові відносини, для яких характерною ознакою є наявність конкретних сторін цих відносин, а також те, що вони складаються у сферах, які утворюють основні елементи держави, – населення, територія та влада. Для обох груп конституційних правовідносин характерне те, що вони: 1) мають політичний характер (хоча слід мати на увазі, що не всі політичні відносини є конституційно-правовими, а також, що не всі конституційно-правові відносини мають політичний характер – наприклад, відносини з приводу громадянства, з

приводу утворення та участі в діяльності громадських організацій тощо); 2) ці відносини є базовими в системі правовідносин у цілому» [19, с. 33–34].

Автори підручника «Конституційне право України» за редакцією професора В.П. Колісника та доцента Ю.Г. Барабаша стверджують: «Конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами конституційного права України, змістом яких є юридичний зв'язок між його суб'єктами у формі взаємних прав і обов'язків, передбачених відповідною нормою конституційного права» [20, с. 18]. Майже тож саме визначення конституційно-правовим відносинам дають автори підручника «Курс конституційного права України»: «Конституційно-правові відносини – це суспільні відносини, врегульовані нормами конституційного права України, змістом яких є юридичний зв'язок між його суб'єктами у формі взаємних прав і обов'язків» [21, с. 312–313] та відомий вчений-конституціоналіст О.Ф. Фрицький: «Конституційно-правові відносини – це політико-правові суспільні відносини, врегульовані нормами конституційного права України, змістом яких є юридичний зв'язок між його суб'єктами у формі прав і обов'язків, передбачених відповідною конституційно-правовою нормою» [22, с. 36]. Відомий український науковець Ю.М. Тодика писав, що конституційно-правові відносини: а) представляють таку форму фактичних суспільних відносин, які складаються на основі норм конституційного права; б) учасники конституційно-правових відносин наділені взаємними юридичними правами й обов'язками; в) ці відносини носять свідомо-вольовий характер, оскільки, з одного боку, виникають на основі конституційних норм і є продуктом свідомо-вольової діяльності людей (правотворчих органів, і передусім Верховної Ради України), а, з іншого боку, суб'єкти конституційно-правових відносин регулюють передбачені нормами конституційного права відповідні права й обов'язки також завдяки вольовим, свідомим діям; г) ці відносини гарантуються українською державою та охороняються в необхідних випадках можливістю застосування примусу [23, с. 72].

Виходячи з таких підходів розуміння конституційно-правових відносин та їх рис, спробуємо самотійно виокремити їх властивості. На наш погляд, такими властивостями є:

1) конституційно-правові відносини – це особливий різновид суспільних відносин. Мається на увазі, що це ті суспільні відносини, які являють собою предмет конституційного права як галузі права. Ми знаємо, що з цього приводу ведуться гострі дискусії в науці конституційного права. Однак узагальнюючи існуючі підходи, можемо сказати, що предметом конституційного права України є суспільні відносини, що складаються в процесі втілення в життя основних ознак держави і суспільства, вони виступають складовими елементами, виникають та функціонують у сфері державного устрою, виступаючи системоутворюючими, забезпечуючими цілісність держави і суспільства, їх єдність як організованої і функціонуючої структури. Ці відносини охоплюють собою, по-

перше, суспільні відносини, що визначають основи конституційного ладу України і виражають якісну характеристику Української держави: суверенітет, форму правління, форму державного устрою, основи народодовладдя, політичної та економічної систем тощо. По-друге, це суспільні відносини, які визначають основи правового статусу людини і громадянина, виражають головні принципи, що характеризують положення особи в державі і суспільстві, а також основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина. По-третє, це суспільні відносини, які визначають організацію та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування. Вони стосуються визначення видів та статусу органів державної влади і місцевого самоврядування, порядок їх утворення, формування, компетенції, принципів і форм діяльності, відповідальності тощо. При цьому ці відносини є визначальними для забезпечення управління державою і суспільством, сприяють чіткій узгодженості всього механізму держави, організаційних структур, що беруть участь у реалізації владних функцій. По-четверте, це суспільні відносини, які визначають територіальний устрій Української держави.

Слід зазначити, що виокремлені нами суспільні відносини, які складають предмет конституційного права України, стаючи конституційно-правовими, не втрачають свою природу і характер, не втрачають своєї якості та особливостей, а лише набувають нову форму – форму конституційно-правових відносин і слугують юридичною формою взаємодії між учасниками цих відносин.

2) конституційно-правові відносини виникають, припиняються або змінюються на основі конституційно-правових норм, у яких відображається і закріплюється державна воля і воля українського народу. Тобто всі без виключення суспільні відносини, незалежно від їх природи, сфери виникнення, способу існування тощо, набувають форму і характер конституційно-правових тільки у зв'язку з їх урегулюванням нормами конституційного права.

Сучасний український дослідник конституційних правовідносин Т.Р. Короткий стверджує: «Саме ці два елементи (правовідносини і норми права – В. К.)» взаємообумовлюють реальне життя права як регулятора суспільних відносин... Норми права і правовідносини в спеціальній літературі розглядаються як парні категорії. При цьому зазначається, що норми права у співвідношенні з правовідносинами виступають як причина, а правовідносини – як наслідок. Наявність і функціонування системи правових відносин безпосередньо обумовлюють дієвість і результативність системи права в цілому і окремих її галузей» [21, с. 308]. Цей підхід ґрунтується на позиції відомого радянського вченого С.Ф. Кечекьяна, який зазначав із цього приводу, що правовідносини – це результат дії норм права, заради якого встановлені норми права, той результат без якого норми права позбавлені сенсу [24, с. 31].

Взагалі в юридичній літературі склався дві концепції взаємозв'язку норм права і правовідносин. Перша уже означена нами, відповідно до якої має міс-

це така послідовність: норми права – фактичні відносини – правовідносини. Згідно іншої, правовідносини є не результатом, а засобом регулювання суспільних відносин (Ю.К. Толстой) і послідовність при цьому наступна: норма права – правовідносини – суспільні відносини. Автори підручника «Теорія держави і права» за редакцією Н.І. Матузова та А.В. Малько зазначають: «Думається, що ближче до істини перша точка зору, яка точніше відображає реальність. Проте в обох випадках ясно одне: неможна зрозуміти сутність правовідносин поза зв'язком з правовою нормою і навпаки» [5, с. 481].

Виходячи з такої характеристики взаємозв'язку норми права і правовідносин можна резюмувати, що конституційно-правові відносини, які ґрунтуються на приписах Основного Закону та інших нормативних актів, демонструють реальну силу Конституції та інших правових актів галузі конституційного права, їх життєву спроможність та ефективність. Натомість, якщо б конституційно-правові норми реалізувалися поза конституційно-правовими відносинами, то це б виводило їх за рамки юридичних зв'язків, що є неможливе.

3) конституційно-правові відносини являють собою такий вид суспільних відносин, який складається в результаті дій їх учасників. При цьому конституційно-правовим відносинам властиві не тільки так звані загальні суб'єкти права, а й особливі учасники, які не можуть бути суб'єктами інших видів правовідносин, наприклад, український народ, адміністративно-територіальні одиниці тощо. Учасники (суб'єкти) конституційно-правових відносин пов'язані між собою визначеними конституцією та іншими нормативними актами їх суб'єктивними правами і покладеними на них юридичними обов'язками (повноваженнями), які разом із сукупністю реальних дій, спрямованих на їх використання і здійснення, складають зміст конституційно-правових відносин.

4) конституційно-правові відносини мають вольовий характер. Автори підручника «Курс конституційного права України» зауважують: «Виступаючи вольовими взаємозв'язками між індивідуумами і організаціями, тобто суспільними за змістом, правові відносини, зберігаючи свій специфічний для кожного різновиду відносин зміст (політичні, соціальні, економічні, екологічні, культурні) у вигляді взаємопов'язаних дій людей і організацій, отримують завдяки праву нову якість у формі юридичних прав і обов'язків сторін. Таким чином, їх невід'ємною характеристикою є індивідуально-вольовий характер» [21, с. 312–313].

Вольовий характер конституційно-правових відносин визначається тим, що вони виникають і реалізуються на основі волевиявлення хоча б одного з учасників відносин, обов'язково проходячи крізь їх свідомість і виражаючи їх волю. Для виникнення окремих конституційно-правових відносин необхідне волевиявлення всіх учасників. Існують також конституційно-правові відносини, для виникнення яких достатньо волевиявлення однієї сторони.

Варто в аспекті досліджуваної проблематики відзначити, що не завжди конституційно-правові

відносини є результатом цілеспрямованої діяльності суб'єктів цих відносин. Як зазначається в літературі, у певних випадках причиною або наслідком виникнення, зміни або припинення конституційно-правових відносин, що об'єктивізуються в юридичному факті, є об'єктивні явища, що не залежать від волі суб'єктів, але їх настання передбачає певні юридичні стани учасників конституційно-правових відносин. Ці нормативно передбачені об'єктивні явища – стихійні лиха, аварії й катастрофи, епідемії, епізоотії, що створюють загрозу життю і здоров'ю населення, масові порушення правопорядку тощо – виникають і припиняються незалежно від волі суб'єктів [16, с. 458]. Однак у цьому випадку вольовий характер конституційно-правових відносин проявляється в тому, що вони відображають зміст правового припису (конституції чи інших конституційно-правових актів), реалізацію якого вони забезпечують.

5) конституційно-правові відносини являють собою багаточисельні та різноманітні зв'язки їх учасників, взаємна поведінка яких індивідуалізована і чітко визначена. Суб'єкти конституційно-правових відносин (органи державної влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи тощо), як правило, заздалегідь відомі, а їх дії скоординовані ще до початку цих відносин («Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України» (ст. 19 Конституції України).

Індивідуалізація учасників конституційно-правових відносин відбувається подвійно: а) поіменно, з повними реквізитами (здебільшого для органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб); б) за визначенням ролей – у такому випадку поіменно (реквізитне) визначення суб'єктів не має значення, вказуються тільки їх повноваження чи суб'єктивні права і юридичні обов'язки.

б) реалізація конституційно-правових відносин гарантується можливістю державного примусу. При цьому слід зазначити, що вимоги конституційно-правових норм і зміст конституційно-правових відносин, що відповідно виникають на їх основі, спираються на добровільну і свідому поведінку їх учасників. Проте державний примус виступає в якості гарантування порушення, недотримання приписів конституційно-правових норм.

Це загальні кваліфікуючі ознаки конституційно-правових відносин та інших правових відносин. Водночас першим притаманні й певні специфічні риси, які визначають їх особливу природу. До таких можна віднести:

7) конституційно-правові відносини здебільшого носять політико-правовий характер, оскільки пов'язані з правовим регулюванням політико-правових процесів у державі. Вони впливають із політико-правових зв'язків, пов'язаних із реалізацією органами державної влади внутрішньої і зовнішньої політики

країни, з поділом державної влади і взаємодією органів законодавчої, виконавчої, судової, контрольно-наглядової влади, функціонуванням політичних партій і громадських організацій, виборами депутатів парламенту, органів місцевого самоврядування і тощо. Як стверджує російський науковець В.О. Лучин, «...по суті вони (конституційно-правові відносини – К. В.) являють собою квінтесенцію політико-правових відносин, що мають місце в суспільстві. Звичайно, не всі і не будь-які політичні відносини стають конституційно-правовими... З переведенням політичних відносин в конституційно-правові загально соціальні гарантії співвідношення політики і права доповнюються особливими юридичними гарантіями... Таким чином, конституційні правовідносини – це особлива, взята в єдності найбільш узагальнених і соціально значимих характеристик юридична форма політичних відносин» [25, с. 111–113]. О.Є. Кутафін доповнює цю позицію: «Говорячи про високий політичний потенціал конституційно-правових відносин, В.О. Лучин має на увазі головним чином відносини, що регулюються конституційними нормами. Однак, думається, що цю характеристику цілком можна перенести на всі конституційно-правові відносини» [26, с. 312].

Водночас ми розділяємо позицію О.Ф. Фрицького, що не всі політичні відносини є конституційно-правовими, а також, що не всі конституційно-правові відносини мають політичний характер (наприклад, відносини з приводу громадянства, з приводу утворення та участі в діяльності громадських організацій тощо) [22, с. 34].

8) конституційно-правовим відносинам належить провідне місце в системі правовідносин, оскільки вони носять установчий характер для правовідносин, що регламентуються іншими галузями права. Як писав свого часу відомий радянський науковець Г.С. Гурвіч, конституційно-правові відносини обов'язково мають місце у будь-яких інших правовідносинах [27, с. 110]. В.О. Лучин, зазначає із цього приводу, що конституційні правовідносини носять статутний характер, виражаючи загальний правовий стан суб'єктів, їх взаємоположення, відповідальність одного перед іншим і державою. Вони опосередковують найбільш важливі, істотні, стабільні відносини, що формують засади суспільства (відносини власності, влади, державного устрою та ін.); виникають безпосередньо на основі Конституції і діють в максимально широких часових і просторових координатах, що співпадають із діями самої Конституції. Саме в цих правовідносинах слід шукати витoki не тільки конкретних конституційних, а й галузевих правовідносин [25, с. 115–116]. Є.І. Козлова та О.Є. Кутафін підтримують це і стверджують, що конституційно-правові відносини в якості базових, системоутворюючих складають фундамент складної системи соціальних зв'язків, що підлягають правовому впливу. Конституційно-правові відносини оформляють цілісність суспільства, його єдність як організованої і функціонуючої структури, що заснована на загальних засадах політичного, економічного і соціального устрою [28, с. 7]. Вони відіграють ве-

дучу, визначаючи роль щодо всіх інших правовідносин. Їх зміст знаходить розвиток і конкретизацію у відносинах, що регулюються іншими галузями права [26, с. 311]. На думку авторів підручника «Курс конституційного права України», «...норми конституційного права і виникають на їх основі конституційно-правові відносини – центральні, інтегруючі компоненти правової системи, що утворюють її каркас... Конституційно-правовим відносинам належить провідне місце в системі правовідносин, оскільки вони визначають зміст інших правовідносин» [21, с. 309, 313].

Унаслідок такої правової природи конституційно-правових відносин значна частина вітчизняних та зарубіжних науковців-конституціоналістів (Ю.М. Тодика, В.Ф. Колісник, Ю.Г. Барабаш, В.В. Кравченко, О.Ф. Фрицький, В.Ф. Мелешенко, О.В. Совгіря, Н.Г. Щукліна, Є.І. Козлова, О.Є. Кутафін та інші) говорять, що для них характерний особливий спосіб реалізації прав і обов'язків учасників відносин: в одних випадках такі права і обов'язки реалізуються безпосередньо в цьому відношенні, в інших – через норми інших галузей права, які конкретизують ці права й обов'язки.

9) конституційно-правовим відносинам притаманний імперативно-диспозитивний характер взаємодії суб'єктів. З одного боку, конституційне право врегульовує значне коло відносин, у яких зв'язки між учасниками ґрунтуються на рівності сторін, тобто застосовується диспозитивний метод регулювання взаємодії суб'єктів. З іншого боку, є цілий ряд відносин, які значною мірою пов'язані з реалізацією владними структурами своїх повноважень, і яким притаманний імперативний характер.

Таким чином, конституційно-правові відносини – це індивідуалізовані суспільні відносини, здебільше політичного характеру, врегульовані нормами конституційного права, змістом яких є, згідно з приписами конституційно-правових норм, юридичний зв'язок між суб'єктами у формі взаємних прав і обов'язків, які виникають в особливій сфері відносин, що складають предмет конституційного права, мають вольовий, установчий та імперативно-диспозитивний характер і особливий суб'єктивний склад (деякі суб'єкти відносин не можуть бути учасниками інших видів правовідносин) й гарантується державою та охороняються в необхідних випадках можливістю застосування державного примусу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коркунов Н.М. Объективная и субъективная стороны права / Н.М. Коркунов // Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Хрестоматия : [учебное пособие] / В.Н. Хропанюк. – М. : Изд-во «ИНТЕРСТИЛЬ», 1998. – 944 с.
2. Хропанюк В.Н. Теория государства и права : [учебное пособие] / под ред. проф. В.Г. Стрекозова. – М. : «Дабатов, Ткачев, Димов», 1995. – 336 с.
3. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении / Р.О. Халфина. – М. : Юрид. лит., 1974. – 352 с.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002– . – Т. 5. – 2002. – 672 с.
5. Теория государства и права : [курс лекций] / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 1997. – 672 с.
6. Теория государства и права / под общ. ред. О.В. Мартышина. – М. : Норма, 2007. – 496 с.
7. Теория государства и права / под ред. А.И. Денисова. – М. : Юрид. лит., 1967. – 672 с.
8. Основы советского государства и права. – М. : Юрид. лит., 1947. – 363 с.
9. Уманский Я.Н. Советское государственное право / Я.Н. Уманский. – М. : Юрид. лит., 1970. – 212 с.
10. Советское государственное право / под. ред. С.Н. Братуся. – М. : Юрид. лит., 1950. – 680 с.
11. Кравчук С.С. Государственно-правовые отношения в Советском социалистическом государстве / С.С. Кравчук // Советское государство и право. – 1956. – № 10. – С. 102.
12. Коток В.Ф. О предмете советского государственного права / В.Ф. Коток // Правоведение. – 1962. – № 4. – С. 41–52.
13. Коток В.Ф. Конституционно-правовые отношения в социалистических странах / В.Ф. Коток // Правоведение. – 1962. – № 1. – С. 41–52.
14. Лепешкин А.И. Курс советского государственного права : в 2 т. / А.И. Лепешкин. – М. : Юрид. лит., 1961– . – Т. 1. – 1961. – 559 с.
15. Погорілко В.Ф. Конституційне право України : [підручник] / [В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко] ; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К. : Наукова думка; Прецедент, 2006. – 344 с.
16. Погорілко В.Ф. Конституційне право України: Академічний курс : [підручник] : у 2 т. / [В.Ф. Погорілко, В.Л. Федоренко] ; за заг. ред. В.Ф. Погорілка. – К. : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006– . – Т. 1. – 2006. – 544 с.
17. Кравченко В.В. Конституційне право України : [навч. посібник] / В.В. Кравченко. – 4-те вид., виправл. та доповн. / В.В. Кравченко. – К. : Атіка, 2006. – 512 с.
18. Боняк В.О. Конституційне право України : [навч. посібник] / В.О. Боняк, В.А. Завгородній, А.В. Самотуга, Л.А. Філяніна. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 296 с.
19. Совгіря О.В. Конституційне право України : [навч. посібник] / О.В. Совгіря, Н.Г. Щукліна. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 632 с.
20. Конституційне право України : [підруч. для студ. виш. навч. закл.] / за ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х. : Право, 2008. – 416 с.
21. Курс конституционного права Украины : [учебник] / под ред. М.А. Баймуратова и А.В. Батанова. – Х. : Одиссей, 2008– . – Т. 1 : Общая часть : Основы теории конституционного права. – 2008. – 672 с.
22. Фрицький О.Ф. Конституційне право України : [підручник] / О.Ф. Фрицький. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 536 с.
23. Тодыка Ю.Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина : [учебное пособие] / Ю.Н. Тодыка. – Х. : «Фолио»-«Райдер», 1998. – 292 с.
24. Кечекьян С.Ф. Правоотношение в социалистическом обществе / С.Ф. Кечекьян. – М., 1958. – 181 с.
25. Лучин В.О. Конституционные нормы и правоотношения / В.О. Лучин. – М. : Юристъ, 1997. – 365 с.
26. Кутафін О.Е. Предмет конституционного права / О.Е. Кутафін. – М. : Юристъ, 2001. – 448 с.
27. Гурвич Г.С. Некоторые вопросы советского государственного права / Г.С. Гурвич // Советское государство и право. – 1957. – № 12. – С. 3–5.
28. Козлова Е.И. Конституционное право России / Е.И. Козлова Е.И., О.Е. Кутафін. – М. : Юристъ, 1998. – 585 с.